

TARPTAUTINĖ MOKSLINĖ KONFERENCIJA „KLAIPĖDOS MIESTO HERBAS BALTIJOS REGIONO KONTEKSTE XIII–XX a.“

Dainius Elertas

Klaipėdos universitetas

2012 m. liepos 31 d. Klaipėdos universitete vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Klaipėdos miesto herbas Baltijos regiono kontekste XIII–XX a.“ Neatsitiktinai renginys buvo įtrauktas į Klaipėdos miesto 760-ies metų jubiliejui skirtą programą. 2012 m. buvo paskelbti Klaipėdos miesto herbo ir vėliavos metai, todėl šioje konferencijoje skaityti pranešimai, išsakytos pastabos ir skambėjusios diskusijos moksliniu diskursu papildė miesto jubiliejų. Konferenciją sutelktai organizavo Klaipėdos miesto savivaldybė bei Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas. Į konferencijos idėjos brandinimą įsitraukė dabartinis Klaipėdos miesto herbo autorius dizaineris Kęstutis Mickevičius, Klaipėdos miesto tarybos nariai doc. dr. Vytautas Čepas ir Algirdas Grublys. Pagrindiniai renginio organizavimo rūpesčiai teko Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto vyresniajam mokslo darbuotojui doc. dr. Vaciuui Vaivadaui. Jam talkino jaunesnysis mokslo darbuotojas Darius Barasa.

Klaipėdos miesto herbas – kilme seniausias dabartinės Lietuvos Respublikos teritorijoje. Archajiškas Klaipėdos herbas nesietinas su Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste, kurioje miestų heraldikos ištakos mezgėsi XIV–XV a. Tai nesunku įsitikinti kiekvienam pavarčius didžiulės apimties doc. dr. Edmundo Rimšos veikalus, skirtus LDK ir Lietuvos Respublikos miestų heraldikai. Todėl XXI a. pr. žvelgdami į išlikusius spaudus, antspaudus, piešinius ir plastinius atvaizdus turime pripažinti, kad žinome labai mažai. Taip pat neapmaštomos kitos lokaliai miestiečių heraldikos raiškos tradicijos. Savita formos raiška Klaipėdos herbas išsiskiria ir istoriškai, kultūriškai artimesnių Livonijos bei Prūsijos miestų kontekste. Tačiau iki šiol šis kontekstas klaipėdiečiams ir Lietuvos tyrinėtojams plačiau nebuvo pristatomas. Renginio organizatorių siekis supažindinti su heraldikos problematikos ištirtumu buvusios vokiškų miestų kultūros erdvėje rytinėje Baltijos jūros pakrantėje yra akivaizdus žingsnis į priekį. Juo labiau kad kaimyninėse šalyse heraldika seniai tapo nuoseklių tyrimų objektu, ir ji ne tik tyrinėjama, bet ir savitai apmaštoma. Tai vyksta miestuose, patyrusiuose, kaip ir Klaipėda, panašias visuomenines transformacijas. Klaipėdiečių grėžimasis į senąją miesto heraldiką, jos elementus yra ne tik mokslinio intereso, bet ir vieno iš miesto tapatybę reprezentuojančių simbolių pažinimo išraiška.

Mokslininkė iš Rygos dr. Sigita Šnė perskaitė pranešimą tema „Viduramžių Latvijos miestų herbai“. Jame autorė daug dėmesio skyrė Klaipėdai artimesniam Kuršui. Ji nubrėžė antspaudo simbolikos kelią į miesto herbą. Pateikė pavyzdžių, kaip XIX–XX a. pr. miestų heraldikos tyrinėtojų interpretacijoms įtaką darė išankstinės nuostatos. Ji pabrėžė būtinybę ne tik tirti seniausius antspaudus, herbus bei jų aprašymus, bet ir atsižvelgti į jų perteikimo-interpretavimo tradicijos raidą. Pranešėja pažymėjo augantį visų senosios heraldikos tyrimų aktualumą. Tai yra galimybė naujai pažvelgti į įvairialypį šalies kultūros lobyną, galimybė atrasti ir atverti svarbius istorijos klodus. Tuo heraldika latviams padeda megzti dialogą su vokiškaisiais praeities puslapiais.

Iš Gdanskio atvykusi dr. Eva Bojerunec pristatė pranešimą „Gdanskas ir senieji jo gyventojai – herbai ir simboliai“. Pasak jos, XIII a. pab. turėtas Gdanskio miesto antspaudas su burlaivio atvaizdu netapo herbu dėl politinių aplinkybių. Atskiros miesto dalys naudojosi skirtingais antspaudais. XIV a. Vokiečių ordinas, kaip suverenas, primetė pavaldžiam miesto herbui savo simboliką. Herbas su dviem raudonais-sidabriniais kryžiais sidabriname-raudoname fone papuošė XIV a. antrojoje pusėje pastatytus Chlebnickio vartus. Spalvų dermė rodė miesto priklausomybę Hanzos sąjungai. 1457 m. Lenkijos karaliaus Kazimiero Jogailaičio privilegija papildė herbą auksine karūna viršutinėje skydo dalyje. Tuo metu įvestos herbo laikytojų auksinių liūtų figūros. Gdanskio tapimas Lenkijos karalystės dalimi keitė miesto socialinę struktūrą. 1457–1545 m. Lenkijos miesto karaliai nobilitavo dalį patricijų giminių ir suteikė jiems herbus. Dalis herbų buvo sudaryti naujai, o kiti pertvarkyti iš jau seniau naudotų. Išliko 13 Gdanskio miestiečių įbajorinimo aktų. Autorė pažymėjo, kad į karaliaus patvirtintus nobilituotų Gdanskio patricijų herbus dažnai buvo įvedama miesto heraldikos elementų.

Miestiečių, tik ši sykį klaipeidiečių, giminystės ir kasdienybės temą pranešime „1538 m. Klaipėdos miesto antspaudu signuota bendruomenė“ toliau plėtojo istorikas Dainius Elertas. Atspirties tašku pasirinktame 1538 m. kovo 19 d. Klaipėdoje pasirašyto Prūsijos kunigaikščio Albrechto dokumente iš miesto magistrato nedviprasmiškai reikalauta pristatyti antspaudu patvirtintas ataskaitas ir pranešimus. Dokumentas atskleidė valdovo brėžiamas miesto plėtros gaires. 1525–1540 m. Klaipėdos bendruomenė, kuriai adresuotas šis aktas, buvo pristatoma geografinės, ūkinės, socialinės erdvės pjūviais. Svarstyta, kurios to laiko realijos galėjo būti interpretuojamos kaip miesto antspaudu simboliai. Atliktos mokesčių dokumentų analizės rezultatai leido pažvelgti į miestiečių ūkį, namus, amatus, užsėmimus ir verslus. Apčiuopta dalies miesto gyventojų kilmė, hipotetinis giminystės tinklas ir įtakos. Klaipėdos istorijos pažinimui svarbu ir tai, kad buvo pristatyti ne neįvardyti „miestiečiai“, o konkrečios asmenybės. Teigta, kad 1538 m. kovo 19 d. kunigaikščio Albrechto rašto sprendimai, padėję Klaipėdos „miesteliui augti ir didėti“, sutapo su antspaudu miesto *de jure* signuojamos visuomenės ambicija tapti miestu *de facto*.

Profesoriaus Vlado Žulkaus pranešimas papildė XVI a. Klaipėdos praeities vaizdinį netikėtą buities detale. Jau prieš dešimtmetį vykdytuose piliavietės prieigos archeologiniuose kasinėjimuose buvo aptiktos tilto, vedusio iš pilies į nedidelę salą, liekanos. Įvairiais metodais patikslintas jų datavimas parodė, kad tiltu naudotasi iki XVI a. vidurio. Didžiausias netikėtumas archeologo laukė sąnašiniuose sluoksniuose po juo. Tarp įvairiais būdais ten patekusių radinių išsiskyrė iš kaulo ar rago ištektas antspaudas su nežinomu herbui. Jis skirtas karštu vašku, smalka antspauduojamiems dokumentams. Profesorius apgailestavo, kad nei antspaudas, nei jame išrėžtas herbas dar nesulaukė tyrėjų, nors originalas jau seniai eksponuojamas Mažosios Lietuvos muziejuje, o radinio piešinys ir fotografija paskelbti. Antspaudė taisyklingo šešiakampio lauke išrėžtas herbinis skydas. Jame pavaizduotas stilizuotas į viršų nutaikytas lankas su strėle, taip pat trys raidės už herbo. Jos galėtų nurodyti šeimnininko asmenvardžio pirmąsias raides (NOL). Pranešėjo manymu, antspaudą pamesti galėjo atvykęs iš toli, netolimų apylinkių ar vietinis gyventojas. Kadangi lokali smulkioji Klaipėdos heraldika netyrinėta – rasto antspaudu šeimnininko identifikavimas apsunksta. Panašūs herbai žinomi LDK, Lenkijoje, Vengrijoje. Diskusijų metu daktarė Eva Bojerunec pažymėjo, kad aptartas motyvas pažįstamas ir Prūsijos giminių heraldikoje.

Heraldikos temą praplėtė kuršių kultūros žinovas ir numizmatas Mikelis Balčius, pranešime pristatęs XIX–XX a. šventojiškių kuršių „maja zime“, arba sodybų ženklų, fenomeną. Taip vadinti ant nešiojamų buities įrankių, padargų, žvejybos priemonių įrėžti nuosavybę žymintys grafiniai

ženklai. Kol vyko didelės bendros talkos ir patalkinai, ženklini sodybai priklausiusius įrankius buvo būtinybė. Į juos susirinkę jauni ūkininkaičiai ir samdiniai dirbdavo, linksmindavosi kartu. Po panašios veiklos paliktus ar sukeistus pažymėtus daiktus buvo nesunku gražinti atgal. XX a. viduryje dėl susiklosčiusių politinių aplinkybių pasikeitus ūkininkavo būdai tokia savitarpio pagalbos forma išnyko. Su ja į užmarštį grimzdo tradicijos ir įrankių žymėjimas. Dėl praktiškumo ilgiau išliko jūroje naudotų žvejybos priemonių ženklinimas. Pranešėjas pabrėžė, kad toks ženklinimas buvo siejamas ne su šeiminku, bet su ūkiu-sodyba. Jis pateikė pavyzdžių, kaip keičiantis šeiminkui išlikdavo tas pats ženklas arba jis buvo nedaug keičiamas. Tai leido iškelti hipotezę apie panašios ženklinimo sistemos egzistavimą Šventosios apylinkėse nuo nuolatinių sodybų-ūkių susiformavimo pradžios. Tada šio reiškinio šaknų būtų galima ieškoti jau XVII a. ar seniau. Deja, dėl medžiagų nepatvarumo (medis) tiesioginių tokios hipotezės įrodymų labai maža. Diskusijose po pranešimo profesorius Vladas Žulkus paminėjo gausius signetus imituojančius žiedus vėlyvuose kuršių kapuose. Dr. Vacys Vaivada pabrėžė, kad signetais ženklinata, pabrėžiant priklausomybę pavieniam asmeniui, o aptarti šventojiškių namų žymenys siejami su priklausomybe konkrečiau ūkio bendrijai. Dainius Elertas atkreipė dėmesį į Šiaurės ir Baltijos jūros pakrantėse XV–XVIII a. miestietiškoje vokiečių kultūroje egzistavusius grafinius žymenis, vadintus „Hausmark“. Istoriografijoje minimi panašūs XVI–XVII a. Klaipėdos ir Kenigsbergo miestiečių žymenys. Tad iškelta idėja tirti „maja zime“ fenomeną platesniame kontekste. Dar vienu tokio tyrimo išeities tašku galėtų tapti vokiškos teisės įtakos arealo kontekstas, nes jame fiksuotas ūkio nedalomumo principas.

Plenariniame dizainerio Kęstučio Mickevičiaus pranešime „Laikas ir Klaipėdos herbo interpretacijos“ buvo pažerta ne tik įvairių faktų, pasidalinta mažiau žinomomis dabartinio Klaipėdos miesto herbo kūrimo aplinkybėmis, bet ir pristatytos įvairios herbo simbolių interpretacijos. Pranešėjas atskleidė galimas herbo sąsajas su Viduržemio jūros arealu. Pasitelkus gausią ikonografiją, plačiau aptarta herbo kildinimo iš laivo-tvirtovės versija.

Iš heraldinio konferencijos konteksto „iškrito“ svečio iš Osnabrūcko profesoriaus dr. Axelio Walterio pranešimas „Simono Dach poema apie gimtąjį miestą Memelį“. Jame atskleista, kaip to paties miesto vaizdinį keičia emociinė stebėtojo būseną. 1778 m. liepos 4 d. Klaipėdoje apsilankiusio šveicarų matematiko Johanno III Bernoulli (1744–1807) pašaipaus pasakojimo vaizdams priešpriešinamas jaudinantis čia gimusio poeto Simono Dach 1655 m. parašytos proginės poemos, skirtos Johanno Christoffo ir Annos Corber jungtuvėms, gimtinės peizažas. Matematikas aprašė miestą pasinaudojęs užrašais ar vos išvykęs, o poetas keliavo po gimtinę su vaizduotės ir prisiminimų pagalba. Vingri vokiečių senosios literatūros žinovo kalba ir sąsajų su heraldika nebuvimas tapo tikru iššūkiu klausytojams ir vertėjams. Po pranešimo dr. Vacys Vaivada konferencijos dalyvius informavo apie Švedijoje aptiktus dar nežinomus Simono Dach laiškus. Jų turinys papildė poeto biografiją naujais štrichais. Intriguojanti žinia konferencijos dalyviams buvo tai, kad S. Dachas naudojo herbiniu antspaudu. Šis dalykinis papildymas visus sugrąžino prie pagrindinės konferencijos tematikos.

Konferenciją užbaigė įdomios diskusijos. Dr. Jonas Genys teigė, kad nusistovėjo požiūris Klaipėdos antspaudo simboliką aiškinti kaip miesto steigėjų vilčių išraišką, kaip siekį jame ieškoti tuo laiku egzistavusių istorinių ir politinių realiųjų atspindžių: pilies, Kuršo vyskupystės centro, miesto sienų, kelto ir pan. Dr. Klaidas Perminas pritarė Klaipėdos antspaude ieškantiems jūrinės simbolikos prasmę, nes jose dera pragmatiškų siekinių ir krikščionybės simbolika, kaip antai, vanduo – pasaulis; laivas ar keltas – nava, bažnyčia ar krikščionių bendruomenė; laivybai svarbios žvaigždės – švč. panelė Marija ir pan. Dr. Marius Ščavinskas priminė, kad Klaipėdos antspaudas

yra viduramžių epochos, kuriai būdingas mąstymas simboliais bei krikščioniška dvasia, kūrinys. Dažnai net ir realiai egzistuojantys objektai buvo aprašomi simboliais arba suteikiant simboliinę reikšmę. Bandant priartėti prie Klaipėdos herbo prasmų lauko, vertėtų prisiminti viduramžių kultūroje naudotus topos: miestas, laivas, bokštas ir pan. Atmesti krikščionišką simbolikos interpretacijos galimybę būtų istoriškai nekorektiška. Dr. Vacys Vaivada pabrėžė, kad visos Klaipėdos miesto antspaudo figūros imtos apmąstyti ir interpretuoti labai vėlai. Tik apie 1618 m. parašytame klaipėdiečių rašte nuskamba dvi interpretacijos. Pirmoji jų ir antroji – Karaliaučiaus atstovų. Tuo metu antspaudo naudotojai interpretaciją taikė savo siekiams įgyvendinti, o ne praeities tradicijoms gaivinti. Todėl kokia buvo pirminė atspaudą užsakiusių ar gaminusiųjų idėja, lieka paslaptis. Neatmestinas ir atsitiktinis pasirinkimas. Beveik tris šimtus metų klaipėdiečiai juo tik naudojosi ir apie simbolius, prasmes ar reikšmes net neužsiminė. Kita vertus, vėlyvosios herbo interpretacijos variacijos yra irgi svarbus gyvos miesto tradicijos atspindys.

Dėl įvairių priežasčių keletas pranešėjų, deja, negalėjo dalyvauti konferencijoje, todėl organizatoriams teko programą koreguoti, tačiau naujieji intarpai tik praturtino jos turinį. Konferencijoje skaityti pranešimai taps straipsnių rinkinio, skirto Klaipėdos heraldikai, branduoliu. Konferencijoje konstatuota būtinybė plėsti Klaipėdos heraldikos ir jos kontekstų tyrimus. Tirtinų temų daug: deramai neįvertintas XIX–XX a. Klaipėdos heraldikos tyrinėtojų įdirbis; Klaipėdos herbo stilistikos variantiškumas ir interpretacijos XVIII–XX a. Režiumuojant galima konstatuoti, kad ieškodama tapatybės Klaipėdos miesto bendruomenė vėl atranda unikalią savo heraldikos simboliką.

APIE KULTŪRINES SLINKTIS NUO PRŪSIJOS IKI ŽEMAITIJOS: MOKSLINĖ KONFERENCIJA „KRIKŠČIONIŠKOS RAIDOS KONTEKSTAI: INKULTŪRACINIŲ IR AKULTŪRACINIŲ PROCESŲ POVEIKIAI VAKARINĖS LDK DALIES BEI PRŪSIJOS KRIKŠČIONIŠKAM GYVENIMUI“

Marius Ščavinskas

Klaipėdos universitetas; Lietuvos istorijos institutas

2012 m. rugsėjo 13 d. Klaipėdos universiteto Senato salėje įvyko septintoji kasmetinė mokslinė konferencija „Inkultūracinių ir akultūracinių procesų poveikiai vakarinės LDK dalies bei Prūsijos krikščioniškam gyvenimui“ iš ciklo „Krikščioniškos raidos kontekstai“. Tai jau tradicinė, kasmetinė mokslinė konferencija, sukviečianti būrį mokslininkų iš įvairių institucijų. Nors šiais metais konferencija, kurią organizavo Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos institutas bei Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyrius, buvo vienos dienos renginys (ankstesnės konferencijos vykdavo dvi dienas), tačiau temų įvairove, diskusijų intensyvumu ji mažai kuo skyrėsi nuo ankstesniųjų.

Kaip ir ankstesniais metais, konferencijos pranešėjai atstovavo Klaipėdos universitetui, Plungės Žemaičių dailės muziejui, Šiaulių universitetui ir kitoms institucijoms. Galima drąsiai kalbėti apie Klaipėdos universitete besiformuojantį mokslininkų branduolį, kuris yra subrendęs tyrinėti sudėtingą inkultūracinių ir akultūracinių procesų poveikio vakarinės LDK dalies bei Prūsijos krikščioniškam gyvenimui problematiką. Juolab kad kai kurie pranešėjai (dr. Jolanta Skurdauskienė, Dainius Elertas, Darius Barasa) yra arba Klaipėdos universiteto auklėtiniai, arba palaiko glaudžius dalykinius kontaktus su universitetu. Tai džiuginantis veiksnys, liudijantis jaunosios mokslininkų kartos brandą ir jos aktyvumą.

Konferencijos dalyvius ir svečius pasveikino ir vaisingų diskusijų palinkėjo Lietuvių katalikų mokslo akademijos Klaipėdos skyriaus pirmininkas kun. prof. dr. Arvydas Ramonas ir Klaipėdos universiteto Baltijos regiono istorijos ir archeologijos instituto direktorė doc. dr. Silva Pocyte. Abu kalbėtojai pasidžiaugė, kad krikščioniškos vertybės, jų pažinimas ir istorija tebėra aktuali mokslinio diskurso dalis, vedanti ne tik į išsamesnę krikščioniškos kultūros pažinimą, bet ir prisidedanti prie mokslinio ištirtumo. Regionas, apimantis nuo XVI a. protestantiškąją Prūsiją ir katalikiškosios Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vakarines žemes, moksliniams tyrimams yra įdomus ir aktualus, leidžiantis geriau pažinti patį regiono christianizacijos procesą, vykusias vertybines transformacijas reformacijos ir kontrreformacijos laikotarpiais. Galiausiai, kas ne mažiau svarbu, šių procesų pažinimas leidžia geriau suvokti, kokie procesai visuomenėje vyksta dabar, kaip formuojasi naujos šventės, nauji simboliai ir kiek jie tebeturi senosios kultūros žaizdų, kuriuos įpūtus galima sukelti naujų tyrimo impulsų ir naujai suvokti dabartį bei šiuolaikinio žmogaus mąstymo trajektorijas.

Šiuometėje mokslinėje konferencijoje, gan gausiai dalyvaujant studentams, buvo perskaityta dešimt mokslinių pranešimų. Kun. dr. Saulius Bytautas OFM perskaitė pranešimą „Johno Dunso Scoto teologinės mąstysenos poveikis Lietuvių pranciškonų pasaulėžiūrai ir veiklai“. Jame pranešėjas akcentavo J. Dunso Scoto veikalų ir mąstysenos poveikį Lietuvos pranciškonams, išryškindamas žymiojo pranciškono ir šv. Tomo Akviniečio veikalų skirtumus. Šv. Tomas Akvinietis, nurodydamas Dievo pažinimo kelius, labiausiai akcentavo žmogaus protą, per kurį galima pažinti Dievą,

o Dunsas Scotas labiau akcentavo žmogaus laisvą valią, kuria vyksta Dievo pažinimas. Taip pat prelegentas atkreipė dėmesį, kad jau nuo pirmųjų krikščionybės žingsnių Lietuvoje, taigi nuo Mindaugo ir Gedimino laikų, lietuvių visuomenė susidūrė su pranciškonais skotistais – Dunso Scoto sekėjais, kurie tikėjimą skleidė per meilę, jausmus.

Dr. Jolanta Skurdauskienė (Žemaičių dailės muziejus) pranešime „Atvykėlių evangelikų žemėvaldos formavimo procesai Žemaitijoje XVI a. antroje pusėje – XVII a. pradžioje“ pasidalijo mintimis apie žemėvaldos formavimosi problemas Žemaitijoje. Pranešime išryškinta, kad (dažniausiai) bajorų atvykimas iš Lenkijos į Žemaitiją ir čia žemėvaldos steigimas buvo su akulturacija glaudžiai susiję dalykai. Pats bajorų iš Lenkijos (Palenkės, Mozūrijos ir kitų sričių) atvykimas XVI–XVII a. buvo nulemtas tam tikrų sociokultūrinių procesų. Kad šie bajorai įsitvirtintų, vėl reikėjo nemažų sociokultūrinių pastangų. Anot J. Skurdauskienės, jų integravimąsi į Žemaitijos bajorijos ir apskritai visos visuomenės sluoksnius rodo naujų bendruomenių steigimo faktai. Autorė plačiau išanalizavo ir pristatė bajorų giminų Skaševskių, Gruževskių, Radziminskių, Stabrovskių įsitvirtinimą Žemaitijoje. Visos šios giminės dažniausiai kūrėsi prie pagrindinių kelių, o jų ekonominę kultūrinę veiklą liudijo išgytose valdose steigtos naujos evangelikų bendruomenės. Tokiu būdu, anot prelegentės, atvykėlių giminės per ganėtinai trumpą laiką ne tik įsitvirtino Žemaitijoje, bet ir tapo įtakingos. Remiantis akulturacijos teorijomis, visos šios giminės per trumpą laiką išgyveno pirmąjį (atsikraustymo, „aklimatizavimosi“) ir antrąjį (įsitvirtinimo, naujų evangelikų bendruomenių kūrimo) etapus.

Doc. dr. Arūnas Baublys (KU) perskaitė pranešimą „Religinės ir tautinės tapatybės konstruktų kaita protestantų bendruomenėse“. Anot prelegento, tai buvo neabejotinai sudėtingas procesas, tad ir klausimo kėlimas, ar būta protestantiškos tapatybės XVI–XVII a., yra daugiasluoksnis. Atsakydamas į šį klausimą, A. Baublys atkreipė dėmesį, kad protestantiškąją tapatybę XVI–XVII a. lėmė valdžios ir dvasininkų siekis savotiškai „grįžti“ į aukso laikus, t. y. ankstyvosios Bažnyčios amžių, tad ne paskutinį vaidmenį vaidinę ir eschatologiniai motyvai, kai būta aiškaus religinės bendruomenės orientavimo į Dievo tautos, t. y. tikinčiųjų bendruomenės, formavimą, o ne į etninius dalykus. Ir tik vėliau, nuo XVIII a., galima kalbėti apie tautinio protestantizmo formavimąsi.

Doc. dr. Vacys Vaivada (KU) pranešime „Krikščioniškųjų asmenvardžių santykio kaita XVI a. Gandingos valsčiaus bajorų surašymuose“ nagrinėjo krikščioniškų ir pagoniškų asmenvardžių kaitą. Pranešėjas siekė atskleisti, kiek buvo įsisavintas christianizacijos turinys. Jis peržvelgė 1528 ir 1567 m. Gandingos valsčiaus bajorijos surašymus. Iš visų pavardžių vos tik kelios galimai sietinos su pagonybės laikais – tai Jovaišaičio ir Rimdeikaičio pavardės. Iš vardų tik vienas – Jucio – vardas greičiausiai atėjęs iš senosios, ikikrikščioniškosios tradicijos. Tiesa, buvo minimas ir Žygimanto vardas, tačiau šis vardas, atėjęs iš ikikrikščioniškos tradicijos, vis dėlto buvo išskirtinis tuo, kad tai buvo ir valdovų vardas. Atsižvelgęs į šiuos pavyzdžius, V. Vaivada pagrįstai klausė, ar Žemaitijoje, bent jau tarp vietinių bajorų, tikrai būta paviršutiniškos krikščionybės? Jeigu jau 1528 m. surašyme absoliučiai dominuoja krikščioniški vardai ir iš jų sudarytos pavardės, manytina, kad jau XVI a. pirmojoje pusėje buvo susiformavusi tradicija duoti krikščioniškus vardus. Ar 1528 m. surašytų bajorų tėvai buvo šios tradicijos reiškėjai, ar galima kalbėti ir apie gerokai ankstesnius laikus – atviras klausimas, tačiau akivaizdu, kad jau XV a. antrojoje pusėje, kai buvo gimę dauguma 1528 m. surašytų bajorų, jie jau susidūrė su nauja, krikščioniška, tradicija.

Dainius Elertas (Lietuvos jūrų muziejus) pranešime „Angelas ažuole: XVII a. įvykių stebėtojo ir dalyvio interpretacijos“ aiškinosi, ką reiškė XVII a. angelas, regimas ažuole. Autorius, pasitelkęs ketvirtojoje Mato Pretorijaus (XVII a.) knygoje pateiktus ažuolo gerbimo pavyzdžius, kėlė klau-

simus, kaip XVII a. paprasti valstiečiai, kuriuos apklausinėjo Pretorijus, suvokė Dievo gerbimą, įsivaizdavo angelus ir kitus su krikščionybė susijusius artefaktus, ar šie artefaktai, kaip iki šiol manyta baltų mitologijos tyrinėtojų, traktuotini kaip pagonybės relikvai, ar vis dėlto kaip krikščioniško liaudies pamaldumo išraiška. Anot prelegento, atsakymai esti pačiame Pretorijaus veikale: XVII a. liudininkai jam, kaip dvasininkui, teigė, kad aukos prie ažuolo yra paliekamos ne dėl kažkokių pagoniškų įsitikinimų, ne kažkokioms dvasioms (angelams), tačiau pagerbiant patį Dievą. Taigi jeigu kažkada ažuole ir tūnojo pagoniškos dvasios ir dievai, XVII a. Pretorijaus apklaustų valstiečių akimis, jau seniai ažuole sėdi krikščionių Dievas, taigi čia susiduriama su krikščionišku pasaulio, kaip mikrokosmoso, suvokimu.

Konferencijos dalyvė iš Šiaulių universiteto II k. magistrantė Gabrielė Jasiūnienė perskaitė pranešimą „Krikščionybės simboliai miestelių heraldikoje ir kultūrinė atmintis: Šiaurės Lietuvos atvejis“, kuriame atskleidė, kaip XXI a. visuomenėje yra kuriami nauji simboliai, turintys atsispindėti naujuose miestų ir miestelių herbuose. Anot prelegentės, iš 22 Šiaurės Lietuvos miestelių, kuriems per pastaruosius 20 metų buvo suteikti herbai, tik šešiuose herbuose atsispindi krikščioniški simboliai. Taigi keltinas pagrįstas klausimas, kiek yra svarbi krikščioniška simbolika sekuliarizuotoje visuomenėje. Taip pat autorė pateikė vietos bendruomenių apklausos tyrimo rezultatus, iš kurių aiškėja, kad dalis žmonių ne taip įsivaizdavo savo miestelių herbus arba norėjo, kad būtų sudėti kiti akcentai, taip pat susiję ir su krikščioniškais simboliais. Tokios išvados liudija, kad net ir sekuliarizuotoje šiuolaikinėje visuomenėje krikščioniški simboliai tebevaidina tam tikrą vaidmenį.

Dr. Marius Ščavinskas (KU/LII) pranešime „Baltų visuomenės laidojimo papročių atspindžiai XIII–XIV a. rašytiniuose šaltiniuose: ne visai įprasti atvejai“ nagrinėjo, ką reiškia kremacinis ir inhumacinis palaidojimas XIII a. pagoniškos-krikščioniškos visuomenės paribiuose. Autorius pristatė kelis viduramžių šaltinius, kuriuose pateikiami tariamai pagoniški laidojimo pavyzdžiai krikščioniškoje visuomenėje (pvz., lyvio Kaupo, XIII a. pirmoji pusė) arba Vokiečių ordino riterių netradiciniai palaidojimai sudeginant žuvusius riterius (1310 m. popiežiaus Klemenso V bulė, Hermano Vartbergės „Livonijos kronika“, Vygando Marburgiečio „Naujoji Prūsijos kronika“). Anot prelegento, visus šiuos atvejus reikia vertinti labai atsargiai, neskubant daryti išvadų, kad krikščionys Vokiečių ordino riteriai arba konvertitai deginę mirusiuosius pagal pagoniškus papročius. Pateiktos analogijos iš kitų kraštų rodo, kad mirusiųjų deginimą krikščionių bendruomenėse toli gražu ne visada reikia suvokti kaip pagonybės reliktus, kuriuos esą perėmė net Vokiečių ordino riteriai.

Darius Barasa (KU) pristatė pranešimą „Niekas negali būti palaidotas kaip gyvulys“. Laidotuvių teisinis reglamentavimas Prūsijoje XVI–XVIII a. Pranešime autorius kėlė klausimus, kokie buvo konfesiniai laidojimo „standartai“, kuriuos siekė įdiegti visuomenei protestantiškoji Bažnyčia ir valdžia, ir kaip juos siekta įgyvendinti. Iš pranešimo aiškėja, kad daugelis „nukrypimų“ nuo „normos“ – tai krikščioniško liaudiškojo pamaldumo formos, fiksuotos, pvz., 1568, 1682 m. vizitacijose. Kiti, vizitatorių akimis žiūrint, svarbesni „nukrypimai“ – tai parapijų kapinių neaptvėrimas, neskambinimas varpais, lydint velionį į paskutinę kelionę, pinigų dėjimas į kapus, pernelyg gausios gyvųjų raudos. Taigi čia susiduriama su tam tikra netvarka, nereglamentuotomis laidotuvėmis, krikščionišku liaudišku pamaldumu, bet ne su pagonybės liekanomis.

Prof. dr. Rimantas Sliužinskas (KU) pranešime „Liuteroniškųjų ir katalikiškųjų pasaulėžiūrų samplaika istorinėse Klaipėdos krašto liuteronų kapinėse“ pasidalijo mintimis apie Klaipėdos krašto kapines. Samplaikos atspindžių, anot pranešėjo, esama įvairiuose artefaktuose, pradedant pačiais užrašais ant paminklų, baigiant meninėmis stilistinėmis vaizdinėmis priemonėmis, kuriomis norėta labiau išreikšti požiūrį į mirusįjį, anapusinį gyvenimą, viltį ir gyviesiems paliekamas

pareigas rūpintis kapais ir mirusiųjų atminimu. Kadangi pranešime minimos kapinaitės buvo liuteronų ir katalikų bendruomenių gyvenimo paribyje, šių bendruomenių sugyvenimo apraiškų galime įžvelgti ir kapinėse.

Doc. dr. Remigijus Oželis (KU) pranešime „Helovino skverbimasis į Visų Šventųjų ir Vėlinių švenčių Lietuvoje kontekstą krikščioniškoje perspektyvoje“ papasakojo, kaip švenčiama Helovino šventė Vakarų Lietuvoje. Trumpai aptaręs Helovino šventės formavimąsi pagal airiškas tradicijas (pirmiausia pačioje Airijoje ir airių išseivių bendruomenėse JAV), autorius pavyzdžiais parodė, kaip ši šventė yra suprantama Lietuvoje ir kaip ji yra švenčiama, kokios formuojasi naujos tradicijos. Anot R. Oželio, nebūtinai Helovino šventė turi būti suvokiama kaip iš pagonybės atėjusi tradicija, nes daugybė krikščioniškų simbolių, reikšmių įdedama į Visų Šventųjų šventės ir mirusiųjų pagerbimo minėjimą.

Konferencijos pabaigoje vyko diskusija, apibendrinanti išsakytus teiginius, svarstymus ir siūlymus, nutarta, kad ir kitais metais bus rengiama panašios tematikos mokslinė konferencija. Tikėtina, kad tradicija, kai rugsėjo mėnesį mokslininkai yra kviečiami diskutuoti įvairiomis krikščioniškos raidos kontekstų temomis, išliks ir subrandins dar daug įdomių ir vertingų tyrimų.

Konferencijos pranešimų pagrindu parengti straipsniai numatyti išleisti kitais metais, Lietuvių katalikų mokslo akademijos leidžiamame leidinyje „LKMA metraštis“.

GYVENIMAS VIRŠ VANDENS ANKSTYVUOJU METALŲ LAIKOTARPIU LIETUVOJE. ĮSPŪDŽIAI APIE ELENOS PRANCKĖNAITĖS DISERTACIJOS GYNIMĄ

Mindaugas Brazauskas

Klaipėdos universitetas

2012 m. spalio 26 d. Klaipėdos universitete buvo apginta Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantės Elenos Pranckėnaitės daktaro disertacija „Ežerų gyvenvietės Pietryčių Baltijos regione ankstyvuojų metalų laikotarpiu“. Mokslinis darbo vadovas doc. dr. Gintautas Zabiela (Klaipėdos universitetas). Disertacijos gynimo tarybą sudarė: pirmininkas prof. habil. dr. Vladas Žulkus (Klaipėdos universitetas), nariai: dr. Miglė Stančikaitė (Gamtos tyrimų centras), dr. Dalia Kisielienė (Gamtos tyrimų centras), dr. Agnė Čivilytė (Lietuvos istorijos institutas), dr. Ernestas Vasiliauskas (Klaipėdos universitetas). Oficialieji oponentai: prof. habil. dr. Algirdas Girininkas (Klaipėdos universitetas) ir doc. dr. Algimantas Merkevičius (Vilniaus universitetas).

E. Pranckėnaitė 2003 m. baigė archeologijos bakalauro studijas Vilniaus universitete. 2003–2006 m. tęsė studijas magistratūroje ir įgijo archeologijos magistro laipsnį. 2006 m. ji pradėjo doktorantūros studijas Klaipėdos universiteto ir Lietuvos istorijos instituto doktorantūroje. Tais pačiais metais E. Pranckėnaitė pradėjo dirbti VšĮ „Kultūros paveldo išsaugojimo pajėgos“ ir šioje institucijoje dirba iki šiol.

Pristatydama savo darbą, E. Pranckėnaitė akcentavo, kad disertacijoje pirmą kartą Lietuvoje analizuojami šlapynių archeologijos sričiai priskirtini objektai – ežerų gyvenvietės. Geografinės ir chronologinės ribos nustatytos atsižvelgus į pagrindinį tyrimų objektą – Luokesų ežero gyvenvietės ir jų datavimą. Darbo tikslas yra įvertinti ankstyvojo metalų laikotarpio Luokesų ežero gyvenvietės Pietryčių Baltijos regiono ežerų gyvenviečių kontekste. Remiantis regiono gyvenviečių tyrimais bei interpretacijomis, siekta nustatyti Luokesų ežero gyvenviečių bruožus regione, išsiaiškinti, kuo šios gyvenvietės yra panašios ir kuo išsiskiriančios. Taip pat siekta naujai peržvelgti ir patikrinti jau pateiktas regiono gyvenviečių kilmės, raidos ir naudojimo hipotezes bei interpretacijas.

Kaip pažymėjo disertantė, ilgai ežerų gyvenvietės buvo laikomos specifiniu Alpių regiono bruožu. Dabartinės Alpių regiono gyvenvietės yra įtrauktos į UNESCO pasaulio kultūros paveldo sąrašą, tad šiame kontekste yra labai įdomus ir aktualus ežerų gyvenviečių atradimas Lietuvos teritorijoje, kuris sukelia daug neatsakytų klausimų, gerokai praplečiančių šio fenomeno ribas. Taigi rengiant disertaciją naujų objektų atradimas ir jų medžiaga iškėlė specifinius klausimus ir privertė peržiūrėti ankstyvesnę žinomą informaciją bei nustatyti bendrą naujo tipo archeologinių objektų vietą ir reikšmę priešistorės vaizdinyje. Naujiems archeologijos mokslo momentams priskirtinas darbe apibrėžtas „šlapynių archeologijos“ terminas, išskirti pagrindiniai šios srities aspektai, sudaryta regiono ežerų gyvenviečių suvestinė, nurodant jų tyrimų ir medžiagos patikimumą, išskirti pagrindiniai ežerų gyvenviečių tipai ankstyvuojų metalų laikotarpiu Pietryčių Baltijos regione, akcentuojant tarpdisciplininių tyrimų svarbą, galimą erozijos pobūdį bei jos įtaką interpretacijai.

Mokslinis darbo vadovas doc. dr. G. Zabiela pažymėjo, kad ginamas darbas tarsi atkartoja kanoninį disertacijos rašymo būdą, kai tiriamas objektas yra „atrasas“ paties disertacijos autoriaus, tačiau tarpdisciplininis tyrimas papildomai įtraukė nemažą būrį kitų mokslo krypčių mokslininkų, kurių bendradarbiavimas vaisingai realizavosi ginamojo darbo tezėse.

Vertingos pastabos ginamojo darbo atžvilgiu buvo pateiktos oficialiųjų oponentų: prof. habil. dr. A. Girininko ir doc. dr. A. Merkevičiaus. Kaip pažymėjo A. Girininkas, disertacijoje analizuojami archeologiniai objektai tirti povandeninės archeologijos metodais, atlikta daug iškastos medžiagos archeobotaninių, palinologinių, geoarcheologinių, dendrochronologinių, zooarcheologinių ir eksperimentinių tyrimų. Toks objektų tyrimo būdas yra sveikintinas ir naudingas Lietuvos archeologijos mokslui. A. Merkevičius pripažino, kad yra buvęs E. Pranckėnaitės bakalauro ir magistro vadovas ir dėl šios priežasties jam yra kiek pavydu, kad disertacija ginama Klaipėdoje, o ne Vilniaus universitete.

Išanalizavę tekstą, oponentai pateikė pastabų, iš kurių vienos buvo susijusios su techniniais netikslumais, o kita pastabų grupė – su dalykiniais ir diskusiniais temos atskleidimo aspektais. Oponentų pastabos tik dar kartą atskleidė, kad archeologija nėra tikslusis mokslas, ir tą pačią temą gvildenantys mokslininkai turi savitą problemos atskleidimo raktą. Turininga diskusija vystėsi tarp E. Pranckėnaitės ir A. Girininko, kurios metu išryškėjo ne tiek oponentų skirtingos mokslinės nuostatos, kiek tolesnių tyrimų gairės.

Disertacijos gynimo tarybos narių atsiliepimuose buvo atkartoti oponentų pastebėti netikslumai, o pateiktos pastabos ir įžvalgos tik patvirtino disertantės pasirinktos temos naujumo ir aktualumo Lietuvos archeologijai svarbą.

D. Kiselienė, gynimo taryboje atstovavusi gamtos mokslų kryptį, akcentavo, kad atlikti Luokesų gyvenviečių tyrimai ne tik suteikia naujų žinių ir idėjų, bet atskleidžia kokybišką tarpdisciplininių metodų taikymą.

A. Čivilytė pažymėjo, kad ginamasis darbas – tai vis dar mažiausiai tirta Lietuvoje laikotarpio tyrimas, kuriame neseniai atrasti Luokesų gyvenviečių organiniai radiniai kokybiškai papildė turimus duomenis apie praeities visuomenių kasdienybę, o disertantė jas apžvelgia ir pristato plačiame tarpreģioniniame kontekste. Pasisakymo metu paaiškėjo, kad Luokesų ežero gyvenvietės – tai A. Čivilytės dar vaikystėje stebėtas „pasakiškas objektas“, esantis ežere tarp Ždanovo kolūkio laukų. Būtent jis inspiravo ją imtis archeologijos studijų.

Gynime nedalyvavusios tarybos narės M. Stančikaitės atsiliepimą perskaitė gynimo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. V. Žulkus. Kaip pagrindinį disertantės nuopelną M. Stančikaitė nurodė naujas perspektyvas ankstyvųjų metalų laikotarpio tyrinėjimo srityje Rytų Baltijos jūros regiono archeologijoje, o ypač – to meto žmogaus buities ir gyvenamos pažinimo srityje. Visgi nors gyvenimas virš vandens nebuvo svetimas ir šiuose kraštuose, tačiau tokios gyvenamos ir jos atsisakymo priežastys, kaip pažymėjo M. Stančikaitė, lieka paslaptis. A. Merkevičius pridūrė, kad disertacijoje E. Pranckėnaitė pateikė visus įmanomus teorinius tokio tipo gyvenviečių įrengimo ir apleidimo variantus.

E. Vasiliauskas įdėmiai ir kritiškai įvertino ginamą darbą ir pasigedo nebent gilesnio Luokesų gyvenviečių ir platesnio regiono konteksto integravimo. Paskutinis pasisakęs gynimo tarybos pirmininkas prof. habil. dr. V. Žulkus, kuriam povandeninės archeologijos problematika yra puikiai žinoma, pažymėjo, kad nors disertacijoje yra diskutuotinių dalykų, tačiau tai tik stimuliuoja archeologijos mokslo progresą. Prie tokių diskutuotinių dalykų jis priskyrė ir E. Pranckėnaitės siūlomą „šlapynių archeologijos“ terminą, kuris tampa neaiškus „ežerų kultūros“ kontekste, arba prieduose pateiktas gyvenamos iliustracijas, kurioms reikėtų platesnio pagrindimo ir konteksto.

Bendrai visi gynimo tarybos nariai ir oponentai pripažino, kad pastebėti netikslumai nemenkina atlikto darbo vertės.

Pasibaigus gynimo procedūrai, gynimo tarybos nariai vienbalsiai nutarė suteikti E. Pranckėnaitei humanitarinių mokslų istorijos krypties daktaro laipsnį. Apibendrinant galima teigti, kad E. Pranckėnaitės disertacija – tai naujas žingsnis Lietuvos archeologijoje, skatinantis drąsiai plėtoti eksperimentinę archeologiją ir taikyti tarpdisciplininius metodus, o paskutiniu pasisakymu dr. Elena Pranckėnaitė palinkėjo drąsos ir sėkmės rengiant disertacijas savo kolegoms doktorantams.